

Anioł stróż/ ангел-хранитель w polskim i rosyjskim językowym obrazie świata

Guardian Angel (Ангел-Хранитель) in the Polish and Russian Linguistic Image of the World

Summary

The article is devoted to the perception of the guardian angel – a creature existing in the linguistic awareness of Poles and Russians. Due to a number of functions, the content of the collocation of “guardian angel” evolves. The purpose of the research is to compare the linguistic picture of guardian angel from both the traditional and contemporary perspectives. The analysis is based on the description and commentary concerning sample usages of selected lexemes in sentences. The research material has been excerpted from dictionaries and national corpora of both languages. Findings of the conducted analyses indicate a significant similarity in the perception of the idea of guardian angel in the Polish and Russian image of the world. Limits of metaphorisation determine possibilities of modifying the content of the lexemes; thus, they are considered open and broad.

235

Keywords: guardian angel, current meaning, Polish, Russian.

Anioł jako byt duchowy a zarazem bezcielesny jest dobrze znany w kręgu kulturowym Europy. Jego obecność w świadomości Europejczyków jest oparta na tradycjach chrześcijańskich, ale wiedzą o nim wszyscy, niezależnie od wyznania. Zarówno koncept, jak i językowa postać anioła posiada swój wzorzec religijny, powstanie którego wiązać należy z zaratusztrianizmem, religią starożytnego Iranu. W późniejszym czasie poprzez judaizm postać anioła weszła do katolicyzmu, prawosławia, protestantyzmu i islamu (Vorgimlér, Bernauer, Sternberg, 2005, 10). To właśnie ta, tradycyjnie ukształtowana postać, jest podstawą egzystencji anioła w Europie i stanowi główny czynnik jego dalszego rozprzestrzeniania się w tych częściach świata, które

* Uniwersytet Śląski, Wydział Humanistyczny, Instytut Językoznawstwa, 41-200 Sosnowiec, ul. Grota-Roweckiego 5, ewa.stras@us.edu.pl

związane są z tradycjami judeochrześcijańskimi i muzułmańskimi. Pojęcie anioła, uformowane na tej podstawie, należy zatem uznać za nacechowane religijnie. W świadomości wielu ludzi, niezależnie od religii, anioł jest istotą nadprzyrodzoną, bezcielesną, żyjącą w niebie. Od wielu wieków cel jego istnienia i pojawienia się na ziemi również pozostaje niezmienny. Pełni on bowiem specyficzną funkcję, tkwiącą w samym pojęciu, a potwierdzoną historycznie i genetycznie słowem *anioł/ ангел* ‘posłaniec’. Inne role pełnione przez anioła to sługa, pośrednik, wysłannik, zwiastun, opiekun. To właśnie ostatnia z wymienionych ról jest powszechnie obecna w ludzkiej świadomości, a jej językową realizacją jest *anioł stróż/ ангел-хранитель*. W niniejszym opracowaniu tej postaci poświęcimy szczególną uwagę. Sprecyzowanie tej osobliwej funkcji wiąże się z przywoływaniem w dalszym ciągu opracowania definicji, określeń i sformułowań wypełnionych treściami o różnym charakterze, nawiązującymi do ochrony, troski, a także do osłaniania i nadzoru osoby powierzonej opiece. W analizie zostanie uwzględnione kształtowanie się semantyki rozważanego pojęcia, począwszy od 1. bytu duchowego, poprzez 2. wcielenie w osobę, 3. na przedstawieniu w postaci innych przedmiotów, zjawisk, a także zwierząt skończywszy. W celu zaprezentowania możliwości poszerzenia znaczenia omawianych leksemów (*anioł/ ангел*) przedstawimy ich rozwój w ramach wspomnianych trzech grup, najpierw dla języka polskiego, potem dla języka rosyjskiego, uwzględniając tradycje leksykograficzne, z paremiami i powiedzeniami łącznie. Tradycje przeciwstawiać się będą określenia nowe, rejestrowane stosunkowo niedawno przez środki masowego przekazu. Taki stan języka najlepiej oddają korpusy językowe, dlatego jako źródło materiału wybrany został NKJP oraz gazetowa wersja HKPЯ. W związku z brakiem w NKJP odpowiedniego podkorpusu gazetowego, uwzględnione zostały egzemplifikacje pochodzące z gazet i czasopism. W niektórych przypadkach wykorzystano również dane Internetu.

236

Anioł stróż – istota duchowa

W większości źródeł leksykograficznych połączenie wyrazowe *anioł stróż* jest definiowane jako frazeologicznie związane, a interpretuje się je w sposób następujący: ‘duch strzegący, broniący i ochraniający’ (SL), ‘chroniący, dogładający’ (SD), ‘opiekun, obrońca, nieodłączny towarzysz’ (USJP) itp. Zaledwie w jednym słowniku *anioł stróż* występuje jako samodzielną jednostką w trzech znaczeniach (SWJP), odzwierciedlających zmiany semantyczne, jakie zaszły w trakcie jego rozwoju. Wśród przysłów

i powiedzeń na uwagę zasługuje powiedzenie: *Anioła stróża każdy człowiek ma* (OK). Inne jednostki tego typu nie nazywają wprost anioła stróża, wskazując tylko jedną funkcję przez niego pełnioną, a więc w związku z potrzebą dokładniejszej interpretacji nie będą przez nas brane pod uwagę.

Anioł stróż występuje w tekstach medialnych jako istota, która w sytuacji ekstremalnej pomaga uniknąć nieszczęścia lub uzyskać pomoc: *Strzegł go Anioł Stróż. Przeżył upadek z okna* (NKJP). W tekstach korpusu anioł pojawia się też jako osobisty opiekun: *Na szczęście, anioł stróż czuwał nad dzieckiem* (NKJP). To właśnie dzieci cieszą się szczególnym zainteresowaniem aniołów, ale dołączają do nich i dorośli: *Miała wrażenie, że jej osobisty anioł stróż unosi ją kilkanaście centymetrów nad ziemią ...* (NKJP). Teksty o treści religijnej i filozoficznej przybliżają funkcje anioła: *Anioł Stróż to pośrednik między Bogiem i człowiekiem, a zarazem opiekun każdego* (NKJP). Zawierają one również wyjaśnienie, kiedy anioł pojawia się przy człowieku: *Anioła każdy człowiek otrzymuje przy narodzinach. Jest nim Anioł Stróż* (NKJP). W związku z ową wielofunkcyjnością „anioł stróż” może być definiowany jako istota niezwykle potrzebna człowiekowi.

Anioł stróż jest tak blisko związany ze swoim podopiecznym, że czasami może ulec pokusie przedstawionej w sposób następujący: *Bo Anioł Stróż to taki gość, który jak pójdzie z Tobą na imprezę, to czasem się zapomni i razem z Tobą się upije* (In). Tym nie mniej anioł ochrania swojego nietrzeźwego wychowanka, ale nie zawsze udaje mu się wydobyć go z opresji, dotyczy to zwłaszcza kierowców jednośladów: *Mnie się nic nie stanie – myśli motocyklista ruszając w drogę bez kasku. Czasem stoi za nim anioł stróż, często jednak nie* (NKJP). Jest to szczególny sposób określenia przedwczesnej śmierci w wyniku wypadku.

Oprócz powyższego należy zwrócić uwagę na stosunek anioła do grupy osób – *anioł stróż czuwał nad nimi* [trojgiem chorych ludzi], nastroju człowieka – *anioł stróż poczucia humoru*, a także do rezultatów działalności ludzkiej – *anioł stróż twórczości, imprezy, koalicji rządowej* (NKJP), *anioł stróż poezji* (In). Wszystko to w istotny sposób poszerza rozumienie funkcji anioła, chociaż studiując tekst hasła słownikowego w chrześcijańskiej encyklopedii, można dowiedzieć się, że każda rzecz widoczna w otaczającym nas świecie ma swojego opiekuna i obrońcę (Grall, 1904, 216). W tym sensie anioł powinien być ideą ożywiającą świat, łączącą człowieka z każdym realnym przedmiotem lub zjawiskiem.

Semantykę, połączoną z religijnym pojęciem anioła, dostrzec można także w hasle obecnym na naklejkach, propagujących ograniczenie prędkości pojazdów: *Nie jedź szybciej niż leci Twój anioł stróż* (In) oraz w jego wariacie istniejącym w korpusie: *Nie jeździcie szybciej, niż wasz anioł stróż potrafi latać* (NKJP). Źródła tych jednostek można upatrywać w angielskim

przysłowiu *Never Drive Faster Than Your (Guardian) Angel Can Fly*. Na tej podstawie należy wnioskować, że kierowcy należą do grona tych, którzy cieszą się szczególnymi względami aniołów.

Anioł stróż – istota niematerialna

Funkcja przypisana bytowi duchowemu znajduje odzwierciedlenie w źródłach leksykograficznych, definiujących anioła jako istotę daną człowiekowi przez Boga i opiekującą się nim przez całe życie (ТСРЯ, НС). Ze względu na stały charakter połączenia dwóch komponentów *ангел-хранитель* bywa również kwalifikowany jako frazeologizm (ФСРЛЯ). Anioł stróż towarzyszy człowiekowi przez całe życie, chroniąc go przed złem, popełnieniem grzechów i pomagając uniknąć nieszczęść (ТСРЯ).

Charakterystyczne dla anioła stróża działanie znajduje odzwierciedlenie w powiedzeniu: *Его ангел-хранитель спас (уберег)*. Inne porzekadła dotyczą usytuowania anioła względem chronionej osoby: *He плюю направо – там ангел-хранитель, плюю налево – там дьявол; Никогда не плюю на правый бок, на правую сторону* (потому что ангел хранитель при правом боку, а дьявол при левом: на него и плюю, говори: аминь, и растирай ногой). Kolejne przysłowie ma charakter ostrzeżenia: *Кто на правом боку спит, заснит своего ангела-хранителя (Д)*. Przedstawione trzy maksymy, wyznaczające miejsce anioła obok człowieka, zawierają mądrość ludową, a jednocześnie wskazują cechy mentalności rosyjskiej. Na tej podstawie można twierdzić, że prawa strona jest uważana za pozytywną, ochronną, a lewa za negatywną, nieczystą, związaną z siłami zła.

Wiele funkcji anioła stróża znajduje potwierdzenie w języku środków masowego przekazu, np. brak wątpliwości odnośnie do konieczności jego istnienia: *Я уверена, что у меня, как у любого человека, есть ангел-хранитель (НКРЯ)*. To również opiekun dzieci: *Мне кажется, что, когда мой сынишка падал, ангел-хранитель расстелил под ним крылья (НКРЯ)*, czyli dziecku nic się nie stało. W analizowanych kontekstach potwierdzenie znajduje także miejsce zajmowane przez anioła: *Ангел-хранитель стоит за человеком с правой стороны (НКРЯ)*. Na uwagę zasługuje również czas pojawienia się anioła w życiu człowieka: *Ангел-хранитель «назначается» каждому с момента рождения или зачатия независимо от вероисповедания, в том числе и атеистам (НКРЯ)*. Jest to podejście generalizujące istnienie anioła stróża bez żadnych uwarunkowań religijnych. Niemniej w analizowanych tekstach można znaleźć również ujęcie tradycyjne, chrześcijańskie: *При крещении каждому человеку дается ангел-хранитель (НКРЯ)*. Kwestię

wiarygodności tych twierdzeń pozostawiamy bez rozstrzygnięcia. Każdy może je oceniać na swój sposób.

Anioł, mimo niewątpliwego związku z osobą, pozostaje w określonej relacji do przedmiotów, w postaci ducha czegoś, o czym świadczy następujący przykład: *Как человеку дается ангел-хранитель, так и престолу, когда он освящается, дается свой ангел-хранитель* (HKPЯ). Jest w tym zawarta utrwalona w świadomości ludzkiej animistyczna idea, że każdy przedmiot, artefakt, jak też rośliny i zwierzęta, mają swoją duszę, swojego ducha, czasem utożsamionego z aniołem. A najbliższym spośród aniołów jest anioł stróż.

Bliskość anioła stróża w świadomości językowej potwierdza również wyrażenie charakterystyczne dla współczesnej rzeczywistości: *Водитель, запомни: личный ангел-хранитель летает со скоростью не более 100 км/час!* Może ono również mieć nieco inną postać: *Не стоит ездить быстрее, чем летает твой ангел-хранитель* (HKPЯ). Jest to ostrzeżenie przed szybką jazdą, spowodowaną pośpiechem bądź nieostrożnością, choć pojawia się ono również w kontekście spożywania alkoholu, co można odnotować jako swego rodzaju motto dla tych, którzy siadają za kierownicę w stanie nietrzeźwym. Wyrażenie to, jak już było powiedziane, jest kalką z języka angielskiego, a współcześnie występuje w wielu językach, niosąc to samo przesłanie.

Anioł stróż jako człowiek

Anioł stróż w postaci ludzkiej to osoba sprawująca opiekę nad drugim człowiekiem, chroniąca, zapewniająca wsparcie, czasami finansowe. Kiedy jednak jego ciągła obecność zaczyna być dokuczliwa, można ironicznie, stosując antyfrazę, użyć tego określenia w znaczeniu 'nieodłącznego towarzysza; ochroniarza' (SWJP). Dalszy etap zmiany znaczeniowej polega na przeniesieniu określonej funkcji na osobę, która interesuje się swoim podopiecznym nie z własnej woli, ale w ramach swoich obowiązków. Aktualne znaczenie omawianego wyrażenia może być równoważne z członkiem obstawy: *Ochroniarz jak Anioł Stróż – ochrona osobista w Polsce* (In). Może nim być również: kierownik; rzecznik praw dziecka; trener; taternik (NKJP), czy organizator wesel lub sponsor (In). Według definicji słownikowej jest to również szpieg-informator (SFJP), co należy uznać za eufemizm. Znajduje to swoje potwierdzenie w tekstach korpusu: *As wywiadu. Nasz anioł stróż. Przyszedł do nas dzisiaj*. Czasami z zupełnie niedwuznacznym wskazaniem: *Na schodach przed jego mieszkaniem pojawił się cierpliwy, ubecki anioł*

stróż (NKJP). Omawiane połączenie wyrazowe w znaczeniu ‘tajny agent’, rejestrowane przez większość słowników objaśniających, jest wygodne, bezpieczne i nadal aktywnie używane.

Badając aktualne znaczenia tego sformułowania, nie można nie zauważyć rozszerzenia jego semantyki. Użycie wyrażenia w znaczeniu ‘osoba sprawująca opiekę nad osobą nie radzącą sobie w określonej sytuacji, bądź dogląająca ponownego wejścia w relacje społeczne po odbyciu kary’ zbliża semantykę *anioła stróża* do *kuratora* lub *nadzorcy*. Znaczenie to znajduje swoje potwierdzenie w tekstach korpusu: *Takim osobom [bezrobotnym] będzie przypisany anioł stróż, czyli pracownik socjalny, który będzie ich strzegł; Każdemu, kto odsiedział karę i został zwolniony, przydzielony zostaje anioł stróż w postaci kuratora* (NKJP). Jak więc wynika z opisu, kuratela czy też dozór może być prowadzony w sposób dostrzegalny dla podopiecznego, ale dotyczą one szerszego wachlarza czynności niż kontrola prowadzona niejawnie. Jest to pomoc w kontaktach z różnymi instytucjami, załatwianie formalności, ale też elementy resocjalizacji.

Funkcja opieki nad dziećmi w ich bezpiecznej drodze do szkoły przybrała na przełomie XX i XXI wieku formę zinstytucjonalizowaną w postaci *aniołka Labudy* (In). Działania takiej osoby przedstawione są w ramach następującego opisu: *Swoim przenośnym znakiem „stop” zatrzymuje pojazdy i jak anioł stróż chroni dzieci na przejściu dla pieszych* (NKJP). W przeciwieństwie do widoku realnie kojarzonego przez każdego użytkownika ruchu drogowego z powyższym opisem, w codziennej polskiej rzeczywistości zagubił się *Hipermarketowy anioł stróż na wrotkach. Zawsze młody i płci żeńskiej* (NKJP). Do obowiązków takiej osoby należało – z punktu widzenia kupujących – udzielanie informacji, a zatem szczególny rodzaj opieki nad klientem. Tak więc zjawiska przedstawione w analizowanych przykładach należy zdefiniować, jako przeniesienie nazwy z anioła na osobę poprzez funkcję.

Anioł stróż jako istota ludzka

Złożenie wyrazowe *ангел-хранитель* łatwo zmienia swój sens za pośrednictwem metafory, zgodnie z zasadą przeniesienia przez funkcję. Można to zauważyć na podstawie interpretacji jego semantyki w źródle leksykograficznym ‘тот, кто заботится о другом, опекает слабого, обиженного’ (НС). Należy jednak wziąć pod uwagę również cechy charakteru: ‘человек, проявляющий любовь, заботу, внимание по отношению к кому-либо’ (ТСРЯ). Nieustanne podążanie i kontrola nad swoim podopiecznym zamienia anioła w ironiczne i nieprzyjazne określenie agenta,

funkcjonariusza tajnych służb: *ангел-хранитель из КГБ* (ТСРЯ). Analizowane znaczenie zapisane w słowniku należałoby traktować jako nowe, ale zaledwie sygnalizujące potencjał semantyczny połączenia wyrazowego.

Określenie *ангел-хранитель* w jego aktualnym użyciu odpowiada w ogólnym zarysie znaczeniom rejestrowanym w słownikach. Jest to dosyć często używany epitet charakteryzujący osoby, które troszczą się o innych i starają się im pomóc: *Папа – мой ангел-хранитель; Бабушка Даша – мой ангел-хранитель; Его любимая жена – ангел-хранитель* (НКРЯ). Może to być także znak i sens czyjegoś powołania: *По профессии журналист, а по призванию ангел-хранитель* (НКРЯ). Wszystkie te przykłady można traktować jako metafory, przyjmując odpowiednią funkcję za podstawę przeniesienia. Oprócz służby zdrowia nad bezpieczeństwem ludzi czuwają organy porządkowe, co znajduje odzwierciedlenie w tekstach środków masowego przekazu: *Ангел-хранитель в милицейской форме* (ИИ). W ostatnim czasie funkcję ochrony i bezpieczeństwa przejęli również agenci ubezpieczeniowi: *Ангелы-хранители из страховых компаний* (НКРЯ). Działalność anioła stróża dotyka również takiej sfery rzeczywistości, z którą anioł z reguły niewiele ma wspólnego. Jest to obszar działania finansistów, sponsorów, mecenasów sztuki itp., w odniesieniu do których także ma zastosowanie analizowane określenie: *Доллары из Москвы, полученные ею от ангела-хранителя, давно кончились; Ганди была его [Брахмачарья] ангелом-хранителем* (НКРЯ); *Серхио Рамос – ангел-хранитель «Реала»* (ИИ). To jeszcze jedna współczesna sfera podlegająca anielskiej opiece.

Poniższe przykłady mogą również posłużyć do zilustrowania przeniesienia nazwy przez funkcję zgodnie z zasadą antyfrazy. Jest to nazwa ochroniarza, czyli członka obstawy, którego zadaniem jest nadzorowanie działań swojej podopiecznej: *Мой криминальный «ангел хранитель» передает меня хмурому арабу* (НКРЯ). Inny wariant to wywiadowca przydzielony do obserwacji lub inwigilacji: *Мой личный ангел-хранитель следит за мной в два глаза* (ИИ). Tego rodzaju określenia tajnego agenta stały się na tyle powszechne, że weszły do aktywnego zapasu słów i znalazły swoje miejsce w źródłach leksykograficznych, o czym świadczy przykład (*ангел из КГБ*).

Anioł stróż jako nie-człowiek lub zwierzę

W języku polskim, choć zapewne i w innych językach, anioł stróż w swojej funkcji może być przedstawiany nie tylko jako osoba, ale także jako urządzenie. Taki wariant znaczenia nie jest odnotowany przez żaden z dostępnych słowników, ponieważ jest to najczęściej znaczenie

okazjonalne, uwarunkowane rozwojem techniki. Funkcja ochrony należy zarówno aniołowi, jak i urządzeniu elektronicznemu. W związku z tym, po zbliżeniu ze strukturą semantyczną znaczenia *anioła stróża* następuje przesunięcie jego centrum znaczeniowego i zacieranie znaczenia pierwotnego, co w konsekwencji prowadzi do zmiany treści połączenia wyrazowego. Widoczne jest to w takich chociażby kontekstach: *O tym, że pora wziąć leki, kieszonkowy anioł stróż sygnalizuje dźwiękiem; Z tej udręki wybawi was Eurecat – elektroniczny anioł stróż firmy Lockis; Columba... dla chorych na chorobę Alzheimera. Taki niewidoczny anioł stróż; Komórkowy anioł stróż, który pozwala rodzicom monitorować drogę dzieci do szkoły; ... wyręczy nas elektroniczny anioł stróż, czyli ESP (NKJP). Wśród desygnatów anioła stróża znaleźć można również funkcję internetową, przypisaną portalowi onet.pl: *Anioł stróż czyli automat pilnujący dobrych obyczajów (NKJP)*. Rolę opiekuna i kontrolera zarazem może też odgrywać instytucja: *Aniołem stróżem nazywa się Centralne Biuro Antykorupcyjne (NKJP)*. Jak widać, państwo także potrzebuje nadzorcy kontrolującego przejawy przekupstwa, demoralizacji i nieuczciwości, a kontrola jest ważnym obszarem działalności anielskiej. Jest to zarówno rodzaj ochrony, jak i pewne ograniczenie, zawężenie głównej funkcji anioła stróża.*

242 Szczególną rolę w życiu człowieka odgrywają zwierzęta, zwłaszcza te, które pomagają ociemniałym, strzegą domostw lub po prostu towarzyszą osobom samotnym. Najlepiej świadczy o tym przykład: *Mój pies rozumie, co do niego mówię. Mam też kota, który kładzie mi się na piersiach, a wtedy uspokaja mi się serce. To moi aniołowie stróże (In)*. Zwierzęta niejednokrotnie pełnią funkcje domowników, opiekunów, a czasem ratowników. Na blogach internetowych można znaleźć niezliczoną ilość przykładów oddania i wierności zwierząt przejawianych w stosunku do swoich właścicieli, stąd też analogia do anioła stróża.

Anioł stróż ucieleśniony w przedmiocie lub zwierzęciu

Z punktu widzenia metaforycznego użycia, nazwy anioła przeniesione na nie-człowieka charakteryzują się dość znaczną częstotliwością, a najczęściej wykorzystywaną funkcją jest ochrona. W jednym przypadku przeniesienie nazwy na przedmiot jest odnotowywane w słowniku. To *ангел-хранитель* 'o przedмете, вещи' (ТСРЯ). Ten rodzaj przenośni można uznać za utrwalony w świadomości użytkowników języka, a więc jego użycie w tekstach należy traktować jako realizację powstałego schematu metaforycznego. Najbardziej powszechnymi denotacjami „anioła”

są różnego rodzaju urządzenia, które w jakiś sposób chronią człowieka. W tym przypadku o większości technicznych nowinek można dowiedzieć się z zasobów Internetu. Należałoby tu wymienić: ASR [компьютерное устройство] незаметно, словно ангел-хранитель, и ощутить его действие трудно; GPS – ваш цифровой ангел-хранитель на дороге; Видеорегистратор – ангел-хранитель водителя во многих дорожных ситуациях; У любителей гулять по рельсам в наушниках появился мобильный ангел-хранитель (ИИ). Jest również urządzenie kontrolujące aktywność i usytuowanie dzieci: Honda придумала «ангела-хранителя» для детей (ИИ).

Generalnie, Современные «ангелы-хранители» – это мобильная связь и GPS (НКРЯ). Współczesnemu człowiekowi niełatwo obejść się bez tego typu narzędzi, jak i bez własnego anioła stróża. W analizowanych przykładach istotny jest fakt, że działanie różnego rodzaju urządzeń elektronicznych, które pomagają człowiekowi i funkcjonują na zasadzie fal niedostępnych percepcji wzrokowej, przyrównuje się do anioła stróża.

Anioł stróż może być utożsamiany również z dobrym duchem domu: ...по нашим мифам домовый был ангелом-хранителем (НКРЯ). Jest to połączenie wierzeń ludowych z chrześcijańskimi (Страць, 2013, 305–306). Z kolei związek kultu pogańskiego z chrześcijańskim widoczny jest w obrazie zwierzęcia: Тотемное животное – это некий аналог ангела-хранителя, только не в христианской, а в славянской религии (ИИ). Zwierzęta, zwłaszcza psy, to szczególny przykład istot, które niejednokrotnie są jedynymi przyjaciółmi, a czasem i pomocnikami człowieka, stąd też określenie: Ангел-хранитель на четырех лапах (ИИ). Komentując to, co zostało powiedziane należy dodać, że duch, ucieleśniony w zwierzęciu pomaga człowiekowi i przeważnie pełni funkcję pozytywną. Bywa jednak i tak, że duch zwierzęcia, np. węża w raju, może być dla człowieka szkodliwy.

Podsumowując analizę, należy stwierdzić, że anioł stróż jest najbliższym i najwierniejszym pomocnikiem i przyjacielem człowieka. W tradycyjne wyobrażenia użytkowników języka polskiego wszedł jako postać święta, wywodząca się z modlitwy, a być może również ze skojarzenia z aniołem stróżem z obrazka, zwyczajowo zawieszanego nad dziecinnym łóżeczkiem (Страць, 2013, 309–310). Anioł stróż lokalizowany jest najczęściej w niebie, a jego funkcja pośrednika między niebem a ziemią, nie wyeksponowana w analizowanych tekstach, jest równie istotna jak funkcja opiekuńcza.

W tradycji rosyjskiej, jak się wydaje, anioł stróż pojawił się przede wszystkim z przysłów i powiedzonek, wskazujących na jego bliskość z osobą ochraniają, na stałą jego obecność przy człowieku (koniecznie po prawej stronie). Wyeksponowanie tej funkcji życiowego towarzysza, cienia, podążającego za człowiekiem, powoduje zwiększenie poczucia bliskości anioła stróża. Niewykluczone również, że jego większe zbliżenie

do człowieka wywołane było możliwością wcielania się w ducha domu lub zwierzę, czyli możliwość reinkarnacji.

W znaczeniu podstawowym potwierdza się treść definicji zawartych w źródłach leksykograficznych w obu językach, przy czym w języku rosyjskim znaczenia są w większym stopniu uszczegółowione. Poza tym należy zwrócić uwagę na specyficzne zainteresowanie aniołów dziećmi, kierowcami, a także tymi, którzy są „w stanie wskazującym”. Po części można to uznać za swego rodzaju usprawiedliwienie złego nawyku, istniejącego zarówno w mentalności Polaków, jak i Rosjan, do którego większość społeczeństwa podchodzi z pobłażaniem i lekką ironią. Ten właśnie stosunek zauważalny jest na płaszczyźnie języka.

Interesujące w badanym materiale jest to, że anioł przynależy każdemu człowiekowi, również ateście, co w większym stopniu potwierdza jego uniwersalność niż charakter kościelno-religijny. Ponadto, jedno z cytowanych powiedzeń świadczy, z jednej strony, o postępującej globalizacji, a więc obecności samej formuły w wielu językach, z drugiej – o powszechnym postrzeganiu odpowiedzialnej roli anioła stróża. Chodzi tu o hasło *Nie jedź szybciej, niż potrafi latać twój anioł stróż*.

Analizowany leksem łatwo poddaje się metaforycznemu przeniesieniu na osobę, tworząc odpowiedni wariant leksykalno-semantyczny. Zjawisko to jest odnotowane w słownikach objaśniających jako znaczenie przenośne wyrazu, w związku z czym, oprócz znaczenia głównego, można je uznać za konwencjonalne i tradycyjne. Swoją treścią znaczeniową obejmuje ono wszystkie osoby, które służą pomocą i sprawują opiekę. Dotyczy ono również ironicznie nieprzyjaznego i lekceważącego określenia agentów i szpiegów, pojawiającego się jako eufemizm. Zbiór rozmaitych zawodów i funkcji, ale bez wspomnianego zabarwienia stylistycznego, tworzą ochroniarze, pracownicy socjalni, agenci ubezpieczeniowi, mecenasi sztuki, sponsorzy itp. W naszej ocenie, możliwości wykorzystania nazwy *anioł stróż* w tak wielkim obszarze działania są dalekie od wyczerpania.

Badane wyrażenie, a w języku rosyjskim wyraz złożony, odnosi się również do nowych zjawisk otaczającej rzeczywistości. Jego referentami są nie tylko obiekty żywe, ale i nieożywione – urządzenia, systemy sygnalizacyjne, instytucje, a także inne obiekty i artefakty. Jak już było powiedziane, w nazwach tych zwraca uwagę fakt, że różnego rodzaju fale, sygnały, energia, emitowane są przez urządzenia, których fizyczna podstawa, jak również sposób tworzenia i funkcjonowania, nie są dostępne dla przeciętnie wykształconego człowieka. Osoba będąca tylko ich użytkownikiem wszystkie takie nowinki i technologie tłumaczy sobie w sposób bardziej dostępny, jako „coś”, co jest jej dobrze i od dawna znane, a często

i przyswojone od dzieciństwa – działaniem niewidzialnej istoty duchowej, która niezmiennie i stale troszczy się o człowieka i go ochrania.

Wiele z aktualnych użyć analizowanego wyrażenia, zwłaszcza tych najnowszych, ma charakter okazjonalny, prezentując przy tym osobliwy rodzaj konotacji i specyfikę odcieni znaczeniowych. Jeśli zastanowić się nad możliwościami i perspektywami rozwoju semantyki połączenia wyrazowego (złożenia) *anioł stróż*, to okaże się, że wyznaczają je granice metaforyzacji, a więc granice te są otwarte i bardzo szerokie.

Bibliografia

- Grall, S. (1904). *Podręczna encyklopedia kościelna*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Biblioteki Dzieł Chrześcijańskich.
- Vorgrimler, H., Bernauer, U., Sternberg, T. (2005). *Anioł: doświadczenie Bożej obecności*. Kielce: Jedność.
- Стрась, Э. (2013). *Ангел/ аниол в русско-польском сопоставлении: семантико-этнокультурный аспект*. Тернополь: Крок.

Wykaz skrótów

- In – Internet, www.google.pl
- NKJP – *Narodowy korpus języka polskiego*, www.nkjp.pl
- OK – Kolberg, O. (1977). *Przysłowia*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- SD – Doroszewski, W. (red.). (1958). *Słownik języka polskiego*. T. 1. Warszawa: PWN.
- SFJP – Skorupka, S. (1987). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. 1–2. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- SL – Linde, S.B. (1860, reprint 1951). *Słownik języka polskiego*. T. 1. Lwów – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- SWJP – Dunaj, B. (red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga.
- USJP – Dubisz, S. (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Д – Даль, В. (1989). *Пословицы русского народа*. Т. 1–2. Москва: Художественная литература.
- ИИ – Интернет, www.google.ru

- НКРЯ – *Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru*
- НС – *Ефремова, Т.Ф. (2000). Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Т. 1. Москва: Русский язык.*
- ТСРЯ – *Скляревская, Г.Н. (ред.). (2007). Толковый словарь русского языка начала XXI века. Москва: ЭКСМО.*